BAUSKA UN DAUGAVPILS – PROVINCES URBĀNISMS JĀŅA KALNIŅA (SARMAS) MĀKSLĀ UN RAKSTNIECĪBĀ

BAUSKA AND DAUGAVPILS – PROVINCIAL URBANISM IN THE ART AND LITERATURE BY JĀNIS KALNIŅŠ (SARMA)

Mg. art. **Sanita Oše**
Latvijas Mākslas akadēmija

Abstract

Urbanism in art and literature has rarely been examined in the context of small towns, with primary attention typically devoted to the world of the metropolis. Small towns occupy a peculiar intermediate position – they are urban spaces, yet devoid of metropolitan haste; distinctive microcosms in which everything manifests more intensely, visibly, and vividly. They are worlds one may wish to escape in pursuit of broader horizons, only to spend a lifetime longing for their unchanging rhythm and tranquillity.

The artist and educator Jānis Kalniņš (1884–1983), who, upon turning to literature, adopted the pen name Jānis Sarma, lived a nearly century-long life across two continents – Europe and Australia – working in both literature and the visual arts. He succeeded in capturing urban worlds that have since vanished, particularly Bauska of the 1920s with its characteristic small-town serenity, and Daugavpils of the 1930s with its vibrant artistic life. His artworks are attentive renderings of fleeting moments of reality, while in his literary texts the life of both cities is clothed in words many decades later and on another continent, endowing memory with a subtle breath of nostalgia. His creative legacy offers a multidimensional perspective on provincial urbanism as a source of creative expression and lived experience, allowing to reflect on belonging and memory as well as reviving a world that no longer exists, yet whose reminiscences still shimmer in old houses and streets.

Keywords: *Jānis Kalniņš (Sarma), Bauska, Daugavpils, art, literature.*

Krustpunkti: kultūras un mākslas pētījumi
Nr. 4 (2026). https://doi.org/10.55877/kkmp.2026.1.695
© Latvijas Kultūras akadēmija, Sanita Oše
Visas tiesības aizsargātas.
ISSN 2500-9923

Ievads

Jānis Kalniņš (1884–1983; pseidonīms – Sarma) bija daudzpusīga personība, mākslinieks un rakstnieks, teju visu 20. gadsimta nozīmīgāko vēsturisko notikumu liecinieks un atspoguļotājs daiļliteratūrā. Būdams sava laika savdabīgs hronists, viņš dienasgrāmatās un pierakstos skrupulozi fiksēja pieredzēto un piedzīvoto. Vēlāk liela daļa no pieredzētā iekļauta viņa literārajos darbos, piešķirot tiem augstu ticamības pakāpi, sniedzot vērtīgu un unikālu informāciju, kas arī zināmos faktus padara niansētākus.

Laikmeta liecinieks un hronists

Jānis Kalniņš – Zemgales saimnieku vienīgais dēls – pirmos skolas gadus aizvadīja Vecsaules pagasta skolā, bet tālākās gaitas viņu aizveda uz Bausku. Īsais mācību laiks Vecsātu zemkopības skolā, kur Kalniņš gribēja izkopt saimniekošanas prasmes, lika saprast, ka zemkopība nav viņa aicinājums, bet deva iespēju sastapties ar skolas kādreizējo absolventu Jāni Jaunsudrabiņu (1877–1962), kura stāstījums par radošo darbību un mācībām Venjamina Blūma (*Вениамин Блюм*, 1861–1920) zīmēšanas un gleznošanas skolā Rīgā atklāja vēl neapjaustas iespējas. Ieguvis tautskolotāja tiesības Cēsu pilsētas skolas pedagoģiskajos kursos, jau 1904. gadā Kalniņš izlēma saistīt savu dzīvi ar mākslu un iestājās Blūma skolā, vēlāk turpināja apgūt glezniecību Jūlija Madernieka (1870–1955) studijā, pēc tam Maskavā privātās darbnīcās, bet 1913. gadā iestājās Rīgas pilsētas mākslas skolā. Sākoties Pirmajam pasaules karam, ģimene devās bēgļu gaitās un nokļuva Penzā, kur Kalniņš 1916. gadā pabeidza Penzas mākslas skolas skulptūras klasi. Atgriezies Latvijā, viņš desmit gadus strādāja dažādās Bauskas skolās (pasniedza latviešu literatūru, vēsturi, psiholoģiju, zīmēšanu un mākslas vēsturi, vadīja arī skolas zīmēšanas pulciņu), izveidoja Bauskas etnogrāfisko muzeju un darbojās laikrakstā *Bauskas Vēstnesis*. Šajā laikā izdevumā *Domas* ar pseidonīmu Birze tika publicēts arī pirmais stāsts *Spinoza*. [Birze 1928]

1929. gadā Kalniņš pārcēlās uz Daugavpili un sāka darbu Daugavpils Valsts ģimnāzijā. Vēlāk viņš secināja, ka

> *Daugavpils laikmets uzskatāms par manas dzīves kulminācijas laikmetu. Te daudz lasīju, domāju, rakstīju, gleznoju, veidoju.* [LNRMM_587144]

Daugavpils perioda pirmajos gados Kalniņš vasaras brīvdienās regulārāk pievērsās rakstīšanai, bet

> *taisni tais gados sāku kļūt kaut cik pazīstams kā gleznotājs un viens otrs kritiķis pateica man pa patīkamam glaimam. Tas lika man domāt, ka esmu šai mākslā sasniedzis kādu robežu, aiz kuras vai nu jāsāk atkārtoties, vai arī jāmeklē kādi jauni, vēl neieti ceļi. Bet tādus meklējot jāziedo vairāki gadi eksperimentēšanai,*

kas var novest arī pie nekā neatrašanas, kāpēc es kļuvu šaubīgs un neuzņēmīgs un atgriezos pie rakstīšanas. [LNRMM_587153]

Pamazām Kalniņš literāros darbus sāka parakstīt ar pseidonīmu Sarma, jo, kā vēlāk formulējis pats mākslinieks:

Kalniņu kā dzīvē, tā literatūrā bija tik liels skaits, ka mani būtu samainījuši ar kādu citu un man būtu jānes nepelnīti pārmetumi vai arī jāuzņemas sveši nopelni. [LNRMM_587153]

Okupāciju gados Kalniņš nodevās tikai rakstniecībai un materiālu vākšanai iecerētam vēsturisku romānu ciklam par laiku no 1817. līdz 1940. gadam. Pirmā pasaules kara beigās ģimene izceļoja uz Vāciju un nonāca franču pārraudzības zonā Ēbenveileres ciemā, kur latviešu bēgļu skolā Kalniņš mācīja latviešu literatūru, psiholoģiju, vēsturi, zīmēšanu un mākslas vēsturi. 1951. gada pavasarī ceļš aizveda uz Austrāliju, kur Melburnas priekšpilsētā tika pavadīta lielākā daļa trimdas. Dzīvei pamazām stabilizējoties, Kalniņš pievērsās ierastajām nodarbēm – mākslai un rakstniecībai. Viņš bija laikraksta *Austrālijas Latvietis* līdzstrādnieks un kā pieredzes bagātākais un cienījamākais autors uzņēmās darbu ar jaunajiem literātiem, konsultējot, uzmundrinot un atbalstot viņus, kā arī veicinot darbu publicēšanu. Austrālijas latviešu literātu vidē viņš bija zināms kā *kluss vecākās paaudzes literāts ar gaužām asu prātu. Ja viņš ko sakot, tad tas tā esot*. [Rozītis 1964: 29] Austrālijā Kalniņš jeb nu jau rakstnieks Sarma konsekventi nomainīja savu darbības sfēru. 1992. gadā literatūrzinātnieks Viesturs Vecgrāvis, rakstot par Austrālijas trimdiniekiem, viņu dēvē par šī kontinenta lielāko literāro autoritāti, par 50. un 60. gadu Austrālijas latviešu rakstnieku *neapšaubāmi produktīvāko un talantīgāko figūru*, kuras devums vēl nav īsti novērtēts. [Vecgrāvis 1992: 201] Tieši Austrālijas periodā Kalniņš kļuva par pazīstamu rakstnieku, jo pirmās grāmatas – dzejas krājums *Saulgriezes* un romāns *Rūsa* – tika izdotas 1954. gadā Melburnā, kad viņam bija jau 68 gadi. Kopumā Kalniņš ir 17 grāmatu un daudzu Austrālijas, ASV, Kanādas un Zviedrijas latviešu presē publicētu stāstu autors. Vecgrāvis uzskata, ka *Sarma faktiski ir viens no retajiem, kurš biogrāfisko stāstu ir pacēlis mākslas, bet ne biogrāfijas ilustrācijas līmenī, tālab viņa darītais ir nepārvērtējams*. [Vecgrāvis 1992: 201] No mākslas vēstures viedokļa nozīmīgs ir romāns *Kalnakūļu Vikta*, nepabeigtā romāna *Aizsnigušās pēdas* presē publicētie fragmenti un atmiņu skices par laikabiedriem – Valdemāru Toni, Edvardu Virzu, Ādolfu Ersu, Jāni Jaunsudrabiņu un citiem.

Jānis Kalniņš aizgāja mūžībā 1983. gada 24. maijā Melburnas slimnīcā. 1995. gadā viņa un dēla, grafiķa Sigurda Kalniņa (1918–1956), mirstīgās atliekas tika pārapbedītas Lielvārdes Lāčplēša kapos. Gandrīz simts sev atvēlētos gadus Kalniņš piepildīja divos gadsimtos un divos kontinentos, ārpus profesionālajiem skolotāja pienākumiem katru brīvu brīdi veltīdams divām mūzām – mākslai un rakstniecībai.

Kalniņa radošais mantojums līdz šim vairāk pētīts, aplūkojot literārajos darbos un atmiņu pierakstos rodamās liecības par viņa iesaisti mākslas dzīves veidošanā Daugavpilī un vēlāk Austrālijas trimdā. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes dekāne asociētā profesore Valentīna Liepa atklājusi Kalniņa lielo nozīmi Daugavpils mākslas dzīves organizēšanā un latviskas kultūrvides veidošanā 20. gadsimta 30. gados. [Liepa 2002; 2010] Kalniņa darbībai Austrālijā, vairāk gan literārā aspektā, pievērsusies literatūrzinātniece Inguna Daukste-Silasproģe apjomīgā pētījumā par latviešu rakstniecību tālajā zemē, kurā sniegts līdz šim plašākais viņa Austrālijas perioda sabiedriskās un literārās darbības apkopojums. [Daukste-Silasproģe 2014; 2024] 2020. gadā šī raksta autore, rakstot bakalaura darbu Latvijas Mākslas akadēmijā, atklāja iepriekš nezināmus Kalniņa vizuālās mākslas darbus un piezīmes, apkopoja un analizēja gan Kalniņa literāro un mākslinieciskо darbību, gan devumu pedagoģijā un kritikā. [Oše 2020]

Bauska – Latvijas mazpilsēta 20. gadsimta sākumā

Raksturojot Kalniņa literāros darbus, minēts, ka arī rakstniecībā viņš ir tāds pats *akvarelists reālisma gaumē* kā gleznieciībā. [Grīns 1961] To apliecina arī romāni *Kalnakūļu Vikta*, *Mīļā pilsēta* un *Rūsa*, kuros nozīmīga vieta ierādīta pilsētas tēlam. Latvijas brīvvalsts laikā Kalniņa darba dzīve bija sadalīta starp divām provinces pilsētām. Pirmos desmit gadus viņš pavadīja Bauskā, reālģimnāzijā un vēlāk Valsts ģimnāzijā mācot latviešu literatūru, vēsturi, psiholoģiju, zīmēšanu un mākslas vēsturi. Savukārt 30. gadi saistās ar Daugavpili, kur Kalniņš mācīja zīmēšanu un mākslas vēsturi Daugavpils ģimnāzijās un citās skolās. Abās pilsētās viņš iesaistījās kultūras dzīvē un presē atspoguļoja mākslas norises.

Bausku Kalniņš pieredzēja divreiz – kā savu skolas gadu pilsētu 20. gadsimta pirmajos gados un kā vietu, kur pirmajā desmitgadē pēc Latvijas Republikas dibināšanas strādāja par skolotāju. 19. gadsimta otrajā pusē Bauska piedzīvoja strauju uzplaukumu, un līdz gadsimtu mijai tās iedzīvotāju skaits pieauga līdz 7000. Mainījās arī pilsētas iedzīvotāju nacionālais sastāvs – līdz pat 19. gadsimta vidum divas trešdaļas iemītnieku bija ebreji, bet otra lielākā etniskā grupa bija vācieši, savukārt 20. gadsimta sākumā latvieši jau bija kļuvuši par lielāko etnisko grupu. [Ābelnieks 2025] Bauska kā jaunības laika pilsēta ir tēls divos Kalniņa romānos. Romāns *Kalnakūļu Vikta* uzskatāms par biogrāfiskāko no visiem Sarmas darbiem. Tajā attēlota autora skolas gadu Bauska, jaunības laika Rīga, Blūma zīmēšanas un gleznošanas skolas biedri, trauksmainie 1905. gada notikumi un Maskava. Romānā vairākums rakstnieka laikabiedru atainoti ar īsto vārdu, kas piešķir vēstījumam augstu ticamības pakāpi. Bauskas un apkaimes sabiedrības attēlojums līdzinās kaleidoskopam, kurā atmiņas mijas ar izdomu grūti nošķiramās filigrānās attiecībās.

1. attēls. Jānis Kalniņš. Bauska. 1922. P., akv. Privātkolekcija

Kalnakūļu Viktai un Lejaskūļu Jānim, kurā atpazīstams pats autors, pilsētas ielas ir skolas gadu romantikas un pārdzīvojumu apdvestas, ceļa sākums, kas aizved pasaulē, līdz pat Rīgai un Maskavai, turpretī romānā *Mīļā pilsēta* par Ķipavu nodēvētā Bauska ar tās ieliņām, namiem un iedzīvotājiem jau ir pilnvērtīgs tēls. (1. att.) Kā vērīgi pamanījis ne viens vien Kalniņa daiļrades aplūkotājs, ja romānā gribam redzēt varoni, tad tā ir Ķipava pati. [Upatnieks 1964: 18] Kalniņš ved lasītāju pa Bauskas ielām, parāda tās iedzīvotājus – tik tipiskus mazpilsētai, bet vienlaikus kā mākslinieks ar nelieliem otas pieskārieniem piešķīris tiem raksturīgus vaibstus. Romānos nav jaušama pagātnes idealizācija, vēlme atgriezties jaunībā, Kalniņam raksturīgā nedaudz labsirdīgi ironiskā izteiksme vēstījumu pārklāj tikai ar vieglu nostaļģijas plīvuru, kā viņš raksta:

> *Esmu tikai es pats un vesela rinda personu, par kurām man patīk atcerēties, smieties, zoboties un iet tām blakām pa kādu mirušu pasauli*. [MNMM_43748]

Iespējams, to nosaka distance laikā un telpā – 50 gadi un daudzi tūkstoši kilometru, kas romāna tapšanas laikā šķīra autoru no vecās Bauskas un vēl vairāk lika to uzlūkot kā zudušu pasauli.

Lai gan Bauskai romānā *Mīļā pilsēta* dots Ķipavas vārds un mainīti gan ielu nosaukumi, gan personāžu vārdi, tēlotās vietas un personas iespējams atpazīt. Pat pēc 120 gadiem pilsētas kartē nojaušama Lielā iela, kas nu nes Rīgas vārdu, par Rūpniecības ielu pārtapusī Nabagmājas iela, Rātslaukums, kurā ar labu iztēli apveltīts vērotājs saskatīs seno Tirgus laukumu; lepnākās pilsētas viesnīcas *Pēterburga* vaibstus var ieraudzīt novadpētniecības un mākslas muzeja ēkā. Vēsturnieka Aigara Urtāna publikācija par Kalniņa bērnības un darba gadiem Bauskā un pilsētas 19.–20. gadsimta mijas nozīmīgo personību atspoguļojumu romānos *Mīļā pilsēta* un *Kalnakūļu Vikta* ļauj sasaistīt romānā attēlotās vietas ar mūsdienu pilsētu, padarot romānos attēloto vidi uzskatāmu un saprotamu mūsdienu lasītājam. [Urtāns 2009: 1] Un, aizverot acis, lai neredzētu, kā cauri pilsētai traucas automašīnas, varbūt var iztēloties, kā reiz no pārceltuves uz centru, riteņiem rībot pa bruģi, brāžas Petrivāna vadītais *dilžons* – diližanss, ko Sarma raksturojis kā vienīgo sīko nervu, kas vienoja Ķipavu ar kulturālās pasaules ieguvumiem. [Sarma 1959: 7] Pēc romāna publicēšanas Ķipavā mēģināts saskatīt arī Daugavpils vaibstus, tomēr rakstnieks Jānis Grīns (1890–1966), kurš romānā attēlotajā laikā Bauskā pavadījis dažus skolotāja darba gadus, savā recenzijā pārliecinoši pierādīja: lai gan ironiski attēlotos personāžus var uzskatīt par tipiskiem jebkuras tā laika Latvijas mazpilsētas iedzīvotājiem, viņam nav bijis ne mazāko šaubu, ka tā ir vecā Bauska Zemgalē, Mēmeles un Mūsas sadurā. [Grīns 1961: 4]

Dzīvodams Austrālijā, Kalniņš Bauskā pavadītos desmit gadus vērtēja kā personīgu zaudējumu, jo pilsēta ar pēckara nabadzību un attālumu no garīgās dzīves centra – Rīgas – neiedvesmoja, darbs un sabiedriskie pienākumi kavēja strādāt kā māksliniekam, tomēr darbā jaušamais jaunības atmiņu siltums pārmāc pilsētas smacējošo smagnējumu un ļauj tās pavasara palos pārplūstošās ielas ar vieglu smaidu salīdzināt ar Venēcijas kanāliem. [Sarma 1959: 42]

Daugavpils – 30. gadu sabiedrības ironiskais tēlojums

> *Es jau biju pārseglojis vairākus arodus: agronomiju, paidagoģiju, filoloģiju un arī mākslu, un šai aulekšošanā izdrāzies cauri Rīgai, Maskavai, tad Penzai un Romai. Daugavpilī ierados un domāju, ka nu sporta diezgan un jāglezno akvareļi. Viens otrs no tiem man padevās, vairums nekam nederēja, un es sāku meklēt atbalstu literatūrā*, [MNMM_43748]

Kalniņš, dzīvodams Austrālijā, nedaudz ironizējot par sevi, uzskaitīja līdz Daugavpils periodam (1929–1940) paveikto un vēlmi veltīt laiku gleznie cībai. Daugavpilī

2. attēls. Jānis Kalniņš. Iela Daugavpilī. 1929. P., akv. Privātkolekcija

Kalniņš ieradās, lai mācītu zīmēšanu un mākslas vēsturi Daugavpils I Valsts ģimnāzijā, divus gadus viņš strādāja arī Daugavpils Valsts baltkrievu ģimnāzijā un Latviešu biedrības vakara komercskolā pieaugušajiem, bet cilvēku dabas izpratnei esot noderējis rokrakstu eksperta darbs Daugavpils tiesā. Tomēr tieši pirmajos šajā pilsētā pavadītajos gados Kalniņš regulārāk pievērsās rakstīšanai. Lai Daugavpili attēlotu romānā, gan bija jāpaiet vairāk nekā desmit gadiem. Iedzīvošanās svešajā pilsētā raisīja nomāktību, ko kliedēt palīdzēja garas pastaigas, meklējot iedvesmu mākslas darbiem. Diemžēl lielāko daļu eļļas gleznu autors ir iznīcinājis, neuzskatīdams par gana vērtīgām, pārējās gājušas bojā kara gados, līdz mūsdienām saglabājušās vien dažas. [Kalve 1974: 444] Par tvertajiem mirkļiem liecina tikai skices, uzmetumi un nedaudzi akvareļi, kuros atdzīvojas pilsētas fragmenti. (2. att.) Daugavpilī pavadītajos desmit gados pilsēta nekļuva mīļa. Tā palika atsvešināta, trokšņaina, nepieņemta un nepieņemoša, tādēļ tās atainojumā neatrast maigi ironisko Bauskas gleznojumu, te dominē ass sarkasms gan tēlu atveidē, gan pilsētas portretējumā.

Sākotnēji domājis Daugavpilī neiesaistīties sabiedriskās aktivitātēs, bet brīvo laiku veltīt mākslai, Kalniņš tomēr pamazām kļuva par pilsētas latviskās mākslas dzīves aktīvu veidotāju. Viņš mācīja zīmēšanu Daugavpils Tautas universitātes mākslas studijā; kad 1935. gadā tika nodibināta Daugavpils latviešu mākslinieku biedrība, uzņēmās tās vadību; bija mākslas recenzents dienas laikrakstā *Daugavas Vēstnesis*. Nepabeigtajā romānā *Aizsnigušās pēdas*, aprakstot mākslas dzīvi Daugavpilī, Kalniņš raksturojis krievu, poļu, ebreju un baltkrievu dominanci multinacionālās pilsētas mākslas dzīvē. [LNRMM_595863] Atšķirībā no Bauskas Daugavpils jau 19. gadsimta vidū veidojās kā kultūras un garīgās dzīves centrs. Straujo attīstību veicināja arī nozīmīga dzelzceļa mezgla izveide 19. gadsimta 60. gados, kurā krustojās līnijas uz Rīgu, Pēterburgu, Varšavu, Vitebsku un Radivilišķiem. 1935. gadā pilsētā bija aptuveni 45 000 iedzīvotāju un to skaits palielinājās. [Soms 2025] 30. gados tikai sāka mainīties pilsētas nacionālais sastāvs un Daugavpils mākslinieku grupā apvienojās apmēram divdesmit iebraucēji no Vidzemes, Zemgales un Kurzemes, lai raibajā tautību pūlī kā līdzvērtīgu ievestu latvisko mākslu un koptu latvisko kultūru. [Sarma 1964] Diemžēl latviešu mākslas vēsturē viņi nav atstājuši nozīmīgas pēdas, jo kopīgās darbības laiks bija tikai pieci gadi un piesaiste pilsētai un Latgalei vien epizode viņu dzīvē.

Romānā *Rūsa* Daugavpils tēlota asi ironiski, akcentējot provinces pilsētā valdošo domu šaurību, nomācošo zemāko instinktu pasauli, karjerismu, iekļūšanu un iekļaušanos iedomātajā smalkajā sabiedrībā. [Sarma 1954: 11] Mūsdienu Daugavpilī ir grūti saskatīt Sarmas aprakstītās smilšainās priekšpilsētas ieliņas, kuras viena no varonēm, Ksaverijas jaunkundze, ik dienas pamet, lai dotos uz pilsētas centru,

> *kas nu arī nebija nekāds sitijs, jo tās veikalos visumā norisa tirgošanās ar visai primitīviem priekšmetiem – siļķēm, darvu, trānu, māla traukiem un tā joprojām, tā kā gaiss te vienumēr bija pildīts īpatnēju smaržu, no kuras daudzi viebās. Tomēr tā bija un palika pilsētas, bet nevis priekšpilsētas iela*.
>
> [Sarma 1954: 30]

Priekšpilsētas ieliņas atdzīvojas tikai Kalniņa mākslas darbos – Daugavpils nomales rajonu Grīvas un Moikas mirkļa tvērumos. (3. att.) Atmiņas un pilsēta, dzīvojot Austrālijā, šķitušas vien kā tāls rūsas atplaiksnījums krēslainās vakara debesīs, kas nespēj nevienu satraukt vai apbēdināt. [Rudzīte 1964] Kalniņš raksturojis Daugavpili kā dažādu kultūru mistru, kurā latvieši 30. gados tikai sāk ieņemt savu vietu. [Kalniņš 1936] Pilsētu, kuras seju – ēkas, laukumus un ielas – veidojuši tās dažādu tautību iedzīvotāji, radot pat pie latviešu, vāciešu, krievu un ebreju Bauskas pieradušajam zemgalietim nesaprotamu austrumniecisku arhitektonisku un cilvēcisku haosu. (4. att.) Romānā rādīta latviešu sabiedrības veidošanās valstiskās neatkarības laikā, cilvēku raksturi: skaudība, vēlme izsisties sabiedrībā, pielīšana,

3. attēls. Jānis Kalniņš. Daugavpils. Grīva. 20. gs. 30. gadi. P., z. Privātkolekcija

4. attēls. Jānis Kalniņš. Daugavpils tirgus laukums. 20. gs. 30. gadi. A., e. Privātkolekcija

iedzīvošanās kāre un tīkošana pēc amatiem un varas. Tajā nav neviena īsti ļauna, bet arī ne laba tēla, tikai vides pastiprināts cilvēka dabas zemāko instinktu izpaudums.

Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes bijušajai dekānei asociētajai profesorei Valentīnai Liepai izdevies pievienot jaunas lappuses pētījumam par Daugavpils latviešu mākslinieku kopas darbību 20. gadsimta 30. gados, pētot tieši Kalniņa literāros darbus un atmiņu pierakstus. [Liepa 2010: 40] Kalniņa mākslas darbi ir vērīgi realitātes mirkļa fiksējumi, un arī rakstniecībā šī spēja ir palīdzējusi atmiņā glabātos iespaidus pārvērst literāros tēlos, uzburt vizuālas gleznas. Romāna *Rūsa* lappusēs ir izjūtama Daugavpils vide ar tvaikonīti, kas savieno Grīvas priekšpilsētu ar pilsētu, ar Kanādas papelēm apaugušais dambis, kas atgādina par agrāko laiku plūdiem, tirgus koka būdām, luterāņu baznīcu, jaunceļamo tiltu pār Daugavu. [Sarma 1954: 29] Lai gan Daugavpili Kalniņš tā arī nekad neizjuta kā savējo pilsētu, šo dzīves periodu viņš vēlāk vērtēja kā ieguvumu, kā iespaidu ziņā vērtīgāko laiku, kad vakarus un brīvdienas varēja izmantot rakstīšanai, gleznošanai un lasīšanai. Viņš kļuva par izzudušās vides un reāliju hronistu, asredzīgi vērodams pilsētu, tomēr vienmēr palikdams ārpusnieks. Sarmas devumu novērtējuši arī viņa laikabiedri trimdā, jo romāni ļāva vismaz domās un atmiņās atgriezties Latvijā, izstaigāt bērnības un jaunības ieliņas, arī salīdzināt sevis pieredzēto ar autora rādītajām ainām. [Rudzīte 1964]

> *Mazpilsētnieki nav daudz tēloti latviešu rakstniecībā* [..] *Sarmas izvēlētais laikmets kļūst svarīgs ar sociālo situāciju, ar latviešu, vācu un krievu politiku attiecīgajos gados, kā arī – kā tas saviļņo mazpilsētnieku asinis, tā ka parādas ikkatra daba un raksturs*. [Grīns 1959: 3]

Nobeigums

Rakstniecības un vizuālās mākslas apvienojums viena autora daiļradē nav liels retums mākslā, arī latviešu mākslā. Te minami Kalniņa laikabiedri Jānis Jaunsudrabiņš un Anšlavs Eglītis, ar kuriem viņu vieno reālistisks vides vērojums, nereti impresionistisks tvērums, prasme ar valodas palīdzību veidot spilgtus vizuālos priekšstatus un lielāka kritiķu atzinība viņu literārajai daiļradei. Jaunsudrabiņš biežāk un veiksmīgāk tēlojis Latvijas lauku vidi un cilvēkus, Eglītim bijusi tuva lielo pilsētu burzma un temps, bet Kalniņš pārstāv nedaudzos rakstniekus, kas pamanījuši mazo pilsētu atšķirīgo gaisotni un spējuši atklāt to savdabību, kas ietekmē visas maņas un neatstāj vienaldzīgu nevienu – vai tas būtu cilvēks, kurš tur nodzīvojis visu mūžu, nejaušs caurbraucējs vai īslaicīgs iemītnieks.

Jānis Kalniņš (Sarma) vienmēr apgalvojis, ka visi viņa literārie darbi ir autobiogrāfiski, jo tajos attēlots paša piedzīvotais, paša pārdomas, pieredze un secinājumi, un tāpēc tie uzskatāmi par nozīmīgu biogrāfijas faktoloģisko avotu un laikmeta

liecību. [LNRMM_595863] Viņa mākslas darbi ir vērīgi realitātes mirkļa tvērumi, bet vārdos abu pilsētu – Bauskas un Daugavpils – dzīve ietērpta daudzus gadu desmitus vēlāk un jau citā kontinentā, piešķirot atmiņām nostalģijas vieglo dvesmu. Kalniņa radošais mantojums sniedz daudzdimensionālu skatījumu uz provinciālo urbānismu kā radošas izteiksmes un pieredzes avotu, ļaujot gan reflektēt par piederību un atmiņu, gan atgriezties vairs neeksistējošā pasaulē, kuras reminiscences joprojām pavīd senajās mājās un ielās.

Izmantotie avoti un literatūra

Ābelnieks, R. (2025). Bauska. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: https://enciklopedija.lv/skirklis/156423-Bauska (skatīts 10.02.2026).

Birze, J. [Kalniņš J.]. (1928). Spinoza. *Domas*, 4, 243.–248. lpp

Daukste-Silasproģe, I. (2014). *Tāla zeme, tuvi ļaudis: Latvieši Austrālijā. Dzīve, literārais process, personības*. Rīga: LU LFMI.

Daukste-Silasproģe, I. (2024). Mana dzīve pati ir raibākais romāns. *Stāstnesis*, 24, 22.–53. lpp. Pieejams: https://lnrmm.gov.lv/wp-content/uploads/2025/11/StastnesisNr.-24-Pavasaris_compressed_compressed.pdf (skatīts 10.02.2026).

Grīns, J. (1959). Mīļā pilsēta. *Austrālijas Latvietis*, 483, 3. lpp.

Grīns, J. (1961). Pēc pussimts gadiem. *Latvija*, 1, 4. lpp.

J. Kalniņa vēstule E. Ķikurei 1953. gada 3. jūlijā. Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs (MNMM). MNMM, Nr. 43748.

J. Kalniņa vēstule E. Ķikurei 1958. gada 14. janvārī. MNMM, Nr. 43748.

J. Sarmas apceres *Manu literāro darbu vēsture un mākslinieciskie principi noraksts*. 1958. gads. Latvijas Nacionālais rakstniecības un mūzikas muzejs (LNRMM), Nr. 587153. J. Sar. R 1/3.

J. Sarmas autobiogrāfijas uzmetums. LNRMM, Nr. 587144. J. Sar. R1/12.

J. Sarmas piezīmju klade ar stāstu manuskriptiem un uzmetumiem, piezīmēm par mākslu, vēsturi u. c. LNRMM, Nr. 595863. J. Sar. R 24/7.

Kalniņš, J. (1936). Latvisku mākslu latviskai Daugavpilij. *Latgales Vēstnesis*, 24, 1. lpp.

Kalve, V. (1974). Jāņa Sarmas dzīves un mākslas metode. *Ceļa Zīmes*, 55, 440.–448. lpp.

Liepa, V. (2002). Pēc gadiem atceroties... J. Kalniņš (Sarma) dzīvē un mākslā. *Daugavpils Universitātes Humanitāro Zinātņu Vēstnesis*, 2, 94.–101. lpp.

Liepa, V. (2010). *Pagātnes portretējumi*. Daugavpils: Saule.

Oše, S. (2020). *Jānis Kalniņš (1884–1983). Pedagogs, mākslinieks, rakstnieks*. Bakalaura darbs. Latvijas Mākslas akadēmija.

Rozītis, O. (1964). Sastapšanās ar Jāni Sarmu. *Ceļa Zīmes*, 43, 10.–11. lpp.

Rudzīte, A. (1964). No Bauskas līdz Melburnai. *Tilts*, 58/59, 4.–8. lpp.

Sarma, J. (1954). *Rūsa*. Melburna: Austrālijas Latvietis.

Sarma, J. (1959). *Mīļā pilsēta*. Mineapole: Tilts.

Sarma, J. (1960). *Kalnakūļu Vikta*. Mineapole: Tilts.

Sarma, J. (1964). Ekselences. *Tilts,* 58/59, 8.–9., 22.–23. lpp.

Soms, H. (2025). Daugavpils. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: https://enciklopedija.lv/skirklis/202455-Daugavpils (skatīts 10.02.2026.).

Upatnieks, K. (1964). Sarmas darbu idejiskais kodols. *Tilts*, 58/59, 13.–21. lpp.

Urtāns, A. (2009). Mazpilsētas sadzīves ainu tēlotājs. *Bauskas Dzīve*, 25, 2. marts, 1. lpp.

Vecgrāvis, V. (1992). Vēss un tāls mirdz Dienvidu krusts. *Karogs*, 3, 197.–206. lpp.